

Stina Bengtsson, Staffan Ericson
& Fredrik Stiernstedt (red.)

Medievetenskapens
idétraditioner

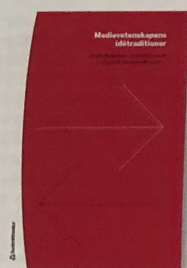
STUDENTLITTERATUR | 396 S.
ISBN 9789144130712

MEDIEHISTORIA MED BRISTFÄLLIG HISTORISK KONTEXT

Recensent Pelle Snickars

DENNA ANTOLOGI GER en fyllig introduktion till en rad betydande medievetenskapliga klassiker, men den blir missvisande så till vida att det ser ut som om dessa teoretiker har skrivit i ett slags vakuum. Men deras texter diskuterades intensivt just i massmedier.

KONSTARTERNA & MEDIER

AV DE CIRKA femtonhundra betänkanden som publicerades som statliga offentliga utredningar under 1960- och 1970-talet i Sverige rörde tio stycken särskilda forskningsfält. Kommittéer utredde forskning om lant- och skogsbruk, om näringslära, pedagogik, energi- och försvarsforskning. Man analyserade farmaceutisk forskning, beteendevetenskaplig arbetslivsforskning, kriminologisk forskning samt massmedie-

forskning. Det kan möjligen förvåna. Men massmedier ansågs lika farliga som demokratiskt nödvändiga; somliga reglerades (biografbyrå), andra gavs finansiell uppbackning (presstödd), men framför allt ansågs forskning om massmediers effekter statsviktig. Under Stig Hadenius ledning tillsattes därför vid mitten av 1970-talet den så kallade Massmedieforskningsutredningen; betänkandet Forskning om massmedier publicerades 1977. Exakt vad ett medium var och vilka massmedier som skulle studeras var en omdebatterad fråga. Hadenius pläderade för en allsidig medieforskning som skulle inbegripa både samhällsvetenskapliga och humanistiska perspektiv. Andra, som statsvetaren Jörgen Westerståhl, menade att medieforskningen skulle koncentrera sig på samtida press, radio och tv. Den kunde därför tydligt delas in i ett A- och ett B-lag, vilket framgår av ett protokoll från 1976. Om Hadenius vid samma möte försynt menade att "flera historiker sysslar med direkta massmediefrågor", hävdade Westerståhl att "den humanistiska och den humanistiska massmedieforskningen [inte borde] tas med i analysen".

Få akademiska discipliner torde ha en ämneshistoria som explicit inbegriper "A-forskning" och "B-forskning". Det kanske inte är helt smickrande, men det är en idétradition som kommit att prägla ämnet medie- och kommunikationsvetenskap (MKV). Dels var det ett ämne som under 1980-talet gradvis etablerades i skärningspunkten mellan samhällsvetenskap och humaniora med fokus på massmedier, och då företrädesvis journalistiska nyhetsmedier, dels var det ett ämne som vid sidan av presshistoria kom att ägna föga uppmärksamhet åt mediehistoria. Westerståhl fick som han ville. Somliga medier lämnades dessutom helt sonika därhän; ljudmedier, film och fotografi exempelvis – de fick andra discipliner ta hand om. Vissa medier var viktigare än andra.

Jag och två kollegor har i *Massmedieproblem – Mediastudiets formering* (2015) redogjort för denna utveckling i Sverige, och det var därför med viss förväntan jag började läsa den nya boken *Medievetenskapens idétraditioner*. Den är utgiven och redigerad av Stina Bengtsson, Staffan Ericson och Fredrik Stiernstedt, samtliga medie- och kommunikationsvetare verksamma vid Södertörns högskola. Denna mediehistoriska forskningsantologi är en fyllig introduktion till en rad betydande medieteoretiker, deras liv och verk presenteras på ett underhållande och intresseväckande sätt. Klockt nog lämnar redaktörerna det kniviga forsknings- och kunskapsfältet kring "kommunikation" därhän. *Medievetenskapens idétraditioner* ägnar mycket

litet uppmärksamhet åt svenska förhållanden, men det är en bok i Hadenius anda. Här presenteras en allsidig forskningstradition; det rör sig om *media studies* snarare än MKV. Fokus ligger på tjugofem medievetenskapliga klassiker, en medievetenskaplig kanon med andra ord.

I likhet "med ämnets gängse självförståelse" ligger fokus på 1900-talets massmedier; medievetenskapens idétraditioner tar därför sin början med Walter Benjamin (som Linus Andersson förtjänstfullt skriver om). Få torde göra gällande att mediehistorien börjar med en analys av reproduktionen av konstverk 1935 – allra minst Benjamin. Men längre tillbaka än till 1930-talet sträcker sig inte den mediala idétraditionen i la Södertörn. Introduktioner av Max Horkheimer och Theodor W. Adorno följer, liksom Stuart Hall, Raymond Williams, Roland Barthes, Friedrich Kittler *und so weiter* – och förstås Marshall McLuhan, även om Ingrid Forsler elegant introducerar hans mindre bekanta bok *The Medium is the Message* från 1967. Bland görs avstickare från annars upptrampade stigar. Jonas Andersson Schwarz tar sig exempelvis kunnigt en Herta Herzog, som 1933 disputerade i Wien på en språkpsykologisk avhandling, *Stimme und Persönlichkeit*, vilken analyserade hur österrikiska radiolyssnare gjorde sig en bild av den som talade i eteren. Herzog var gift med Paul Lazarsfeld (som också presenteras i boken) och emigrerade med honom till USA, där hon var verksam vid hans Radio Research Project på Princeton University. Andersson Schwarz fokus ligger på Herzogs studie, "On Borrowed Experience – An Analysis of Listening to Daytime Sketches", en tidig receptionsstudie från 1941 av hemmafrus personliga utbyte och nöje kring radiolyssnande på såpoperor.

Medievetenskapens idétraditioner inbjuder till snarlik roande läsning, även för den som tidigare stiftat bekantskap med de medieteoretiker som presenteras. Johan Fornäs skriver insiktsfullt om Hall, Anne Kaun likaså om Jürgen Habermas – som Kaun trots att hon har tyska som modersmål helst läser på engelska (vilket förstås säger mer om honom än henne). Boken riktar sig främst till studenter, men upplägget är kunnigt introducerande liksom ambitiöst: "artiklarna är tänkta att erbjuda ett stöd till studenternas egen läsning av originaltexterna, inte att ersätta [dem]", framhåller redaktörerna. Det är på många sätt en utmärkt introduktion till vad mediestudier är, kan vara – och har varit.

MEN SAMTIDIGT som *Medievetenskapens idétraditioner* är en bok som handlar om äldre idéer om medier, är den påfallande historielös. En stilistisk figur som återkom-

mer – och som väl är tänkt att fungera lockande för studenter – är att aktualisera äldre teori med samtida exempel. Så introduceras Benjamin med hjälp av The Pirate Bay, Herta Herzog via *Mad Men* och Raymond Williams genom bildflödet under en SVT-gala från 2006. Det funkar sådär. "Alla medievetenskapens idétraditioner är förankrade i en historisk kontext", skriver bokens redaktörer i introduktionen. Men en sådan mediehistorisk kontext lyser med sin frånvaro i många artiklar; man hittar till exempel få referenser till äldre recensioner i tidskrifter eller dagspress av de kanoniserade texter och tankare som behandlas. Uttalanden i radio och tv är lika få. Som mediehistoriker vill jag mena att det ger en något missvisande bild (till studenter), som om dessa teoretiker skrivit i ett slags historiemedialt vakuum; bara under 1966 publicerades *Dagens Nyheter* 15 artiklar om McLuhan. *Medievetenskapens idétraditioner* är i så måtto ett exempel på en sorts internationell inom-akademisk historieskrivning, som förtiger den mycket rika flora av synnerligen initierade texter om medier som publicerats under lång tid – även i Sverige – och som digitaliserade tidsnings- och tidskriftslägg i dag ger studenter tillgång till. De ingår inte i kanon, men den är som bekant föränderlig. I den tyska boken *Medientheorie 1888–1933* från 2002 förs just en sådan diskussion, och jag vill mena att det hade varit klädsamt

att åtminstone i introduktionen uppmärksamma denna mediala mångfald – typ: i stället för Benjamin, filmcensor Gustaf Bergs ömsom beska ömsom översvallande textproduktion om svensk stumfilm, i stället för Lazarsfeld tidskriften *Radiolyssnarens tips och råd*, i stället för Barthes, dramatikern Tor Hedbergs mediediatrib i *Fotografisk tidskrift* 1898: "Att tro [att] kameran någonsin skulle kunna komma att ersätta konstnärns blick och konstnärshanden, är ungefär lika barnsligt som att tro att fonografen skulle kunna ersätta de talade

Stig Hadenius.

ordet [och att] en människoskara skulle kunna entusiasmeras av ett tal utgående ur en fonografs tratt."

I massmedieforskningsutredningens tre volymer på Riksarkivet finns talrika exempel på hur Stig Hadenius pläderade för en allsidig medieforskning. Med tiden är det som om själva medieutvecklingen givit honom rätt; i dagens digitala gränssnitt har mediernas specificitet förändrats och blivit allt svårare att ur- och särskilja. Det är ett faktum som också återverkar på förståelse vad ett medium är – och vilka teoretiker som ägnat sig åt detsamma. Och vilken akademisk disciplin i dag ägnar sig inte åt medier? I *Medievetenskapens idétraditioner* förekommer just talrika skribenter från andra ämnen än medie- och kommunikationsvetenskap: litteraturvetare, filosofer och idéhistoriker önskar alla skriva om medieteoretiker i det förflutna. Och är det inte så att de flesta tongivande kulturreteoretiker nog ägnat sig åt medier? Foucault, Baudrillard, Bourdieu, Jameson, Haraway – alla är de ju medieteoretiker, eller hur? Ätminstone presenteras de så i denna bok. Det är för all del i sin ordning. Men det väcker samtidigt frågan om det inte är möjligt att få korn på en mer precis och specifik mediehistorisk förståelse kring vad ett medium egentligen är? Det är en fråga som *Medievetenskapens idétraditioner* lämnar därhän.

INTE DESTO MINDRE rekommenderar jag denna bok åt det varmaste – men kanske inte främst av de skäl som bokens redaktörer framhåller. På bokens baksida hävdar de att "den som vill förstå dagens mediasamhälle har mycket att hämta genom att återvända till tidigare analyser, teorier och idéer". Mediehistorisk kunskapsbildning är avsevärt mer komplicerad än så; snarare öppnar vår nuvarande belägen-

het för nya sätt att betrakta och förstå det förflutna. Redaktörernas påstående är också tveklöst i den bemärkelsen att den samtidsorienterade medievetenskapen sedan en tid befinner sig i ett slags kristillstånd. Metoderna för den allsidiga medieforskning som Hadenius talade sig varm för på 1970-talet har nämligen blivit allt trubbigare. MKV må fortsätta med sina fokusgrupper, enkätundersökningar kring självuppskattad medieanvändning och semi-strukturerade intervjuer kring mediebruk som Herta Herzog var en pionjär för 1941, men reell data kring samtida medieanvändning förblir alltmer oåtkomlig. Kommersiella medieplattformar delar inte data, inte heller public service.

"What is the 'Media' of Media Studies?", frågade sig nyligen medieprofessorn Lisa Parks i en artikel, detta vid en tidpunkt när "the 'media' of media studies is increasingly thought about, materialized, and industrialized as 'data'." Jag har inget bra svar på den frågan; när jag och min forskargrupp försökte få tag på sådan data från Spotify svarade bolaget med att närmast stamma oss. Och försöker man lossa data genom samarbeten med medieplattformar tillstöter andra problem; under det senaste året har jag deltagit i en rad möten inom Storytel Academia, ett initiativ som företaget bryskt avbröt för någon månad sedan. Medier bestämmer vår belägenhet, heter det hos Kittler – "Medien bestimmen unsere Lage, die (trotzdem oder deshalb) eine Beschreibung verdient" – men hur denna beskrivning i dag ska komma till stånd är allt annat än klart.

► Pelle Snickars är professor i medie- och kommunikationsvetenskap med inriktning mot digitala humaniora vid Umeå universitet.